М.А. Швайка,
А.Б. Пельо

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ, ЗАПРОВАДЖЕННЯ СВІТОВОЇ РЕЗЕРВНОЇ ВАЛЮТИ І ОРГАНІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО БАНКУ ДЛЯ УПРАВЛІННЯ НЕЮ

Сучасна фінансово-економічна криза, пов'язана з недоліками в організації грошової системи, яка вибухнула останнім часом і охопила весь світ, розорює країни, банки, страхові організації, підприємства, позбавляючи широкі верстви населення засобів до існування. Ця криза свідчить про те, що у здійснюваній фінансово-грошовій політиці допущені серйозні прорахунки, через що вона не відповідає вимогам життя. Створено умови для існування спекулятивних афер на мільярдні суми, розбухання грошових бульбашок. За допомогою подібних засобів відбувається пограбування мільйонів людей у всьому світі. Недосконала організація світової валютної системи призвела до небаченого відриву руху грошей від товарної маси. Відсутнє правильне розуміння процесів, які відбуваються в сучасних грошових механізмах, що не дозволяє виробити відповідні практичні рекомендації.

Світові втрати від фінансової кризи становлять 5 трлн. дол. Це 160 бюджетів України. Світова економіка перебуває у стані великої нестійкості, ризикуючи дійти до найбільшого краху з часів Великої депресії.

Криза розпочалася 2007 р. у США і поширилася на весь світ. Це пов'язано у першу чергу з доларом, який став світовою резервною валютою і не впорався із цією функцією. Побудована на доларі міжнародна валютна система має дуже серйозні вади. Перетворення валюти однієї країни на міжнародну, причому без будь-яких зобов'язань і відповідальності, надало цій країні величезні вигоди й переваги у здійсненні кредитної експансії, створивши значні можливості її урядовцям і бізнесменам для зловживань і наживи за рахунок пограбування всього людства.

З того часу, як Президент США Ричард Ніксон з 15 серпня 1971 р. заборонив обмін доларів на золото, Америка отримала можливість наводнити весь світ пустими, нічим не забезпеченими доларами, отримуючи від цього величезні незаслужені доходи й не нести за це жодної відповідальності. Світове співтовариство, яке мовчазно погодилось на використання долара як світової резервної валюти, не потурбувалося про здійснення контролю за емісією світових грошей. Воно виявилось нездатним запровадити нову резервну світову валюту, створити світовий банк, який регулював би обіг нових світових грошей.

Самовільне зняття Америкою обмежень на недопущення створення зайвої кількості грошей у час відмови від гарантування обміну доларів на золото стало стимулом для наводнення світового ринку доларами і провокування інфляції у світових масштабах.

Теперішня міжнародна валютна система не має механізму попередження стійкого торгового дисбалансу, тому ніщо не завадило США нагромаджувати величезний дефіцит поточного рахунку, який з 1980 р. сягнув гігантської суми – 3 трлн. дол. Цей дефіцит наводнює при цьому планету доларами, які стали новим міжнародним резервним активом замість золота.

Сучасну кризу не без підстав називають доларовою, тому що вона спричинена нагромадженням зайвих доларових активів, якими спровокувала обвал самої вартості долара.

Тепер у світі домінують чотири валюти, що мають неофіційний статус резервних: долар США, євро, фунт стерлінгів

© Швайка Михайло Андрійович – директор, доктор економічних наук, професор, академік АЕН України;
Пельо Анна Богданівна – науковий співробітник.
Науково-дослідний інститут економічних і гуманітарних наук Київського міжнародного університету.

ISSN 1562-109X

і єна. У них відбувається понад 80% розрахунків у міжнародній торгівлі, а також номінується близько 95% офіційних резервів і міжнародних фінансових активів. Це дозволяє цим країнам замикати на собі основні глобальні потоки капіталу.

Серед різних ключових валют домінуюче становище займає долар. США вже протягом 40 років активно використовують статус долара як ключової міжнародної валюти для фінансування хронічного дефіциту свого платіжного балансу, розміщуючи серед іноземних інвесторів доларові боргові зобов'язання. У зв'язку з отриманням величезних незаслужених доходів від безконтрольного випуску у світ доларів перед США постало питання про їх використання, що породило марнотратство й паразитизм. У перші роки після зняття гарантій на обмін доларів на золото, коли у США хлинула лавина дармових грошей, вони навіть не знали, що з ними робити. Поступово стали залучати до житлового будівництва, купівлі громадянами автомобілів.

США виробляють 20% світового ВВП, а споживають 40%. Через цей паразитизм США чекає катастрофа. І вона розпочалася з фінансової кризи. На частку реального сектору економіки припадає 19% ВВП, тоді як на сферу послуг – 81%.

Бюджетний дефіцит покривається все новими й новими позиками. У США з початку фінансового року по 27 липня 2010 р. було зібрано податків до федерального бюджету на суму 1,675 трлн. дол., тоді як витрати бюджету становили 9,273 трлн. дол. Тобто майже за сім місяців американці витратили в 5,5 раза більше, ніж надійшло податків. В Україні, яка перебуває на дотації у МВФ, це співвідношення становить 1 до 2.

До 1973 р. світову валютну стабільність забезпечувала система фіксованих обмінних курсів, сформована у 1944 р. на Бреттон-Вудській конференції. Курс американського долара й курси всіх інших валют були прирівняні до певної частини золота за визначеною ціною. Бреттон-Вудська система служила квазізолотим стандартом, бо всім іншим країнам гарантувалося право конвертувати їх долари в золото за обмінним курсом – 35 дол. за 1 унцію золота.

Коли у 1973 р. обвалилася Бреттон-Вудська система, країни світу повинні були домовитись щодо організації нової світової валютної системи, яка регулювала б міжнародну торгівлю й валютні відносини, створення та запровадження нової міжнародної резервної валюти. Оскільки світове співтовариство цього не зробило, цим скористалися США і пустоту заповнили доларом, перетворивши його на світову резервну валюту, добившись за допомогою цього величезних незаслужених доходів, вигід і переваг. Цього вони домоглись без офіційних угод і взяття на себе будь-яких зобов'язань.

На зміну золотогрошовій системі, яка мала властиві їй механізми саморегуляції й не допускала випуску зайвих грошей і виникнення подібних криз, прийшла кредитна грошова система, що позбавлена таких механізмів і потребує свідомого регулювання. Річ у тому, що стійкість золотогрошової системи забезпечувалася таким вагомим чинником, як наявність у грошей внутрішньої вартості, якої гроші при кредитній грошовій системі позбавлені.

Ставши міжнародною резервною валютою, долар перетворився на загрозливу для всього людства світову силу.

Жоден уряд світу, в тому числі й уряд США, не має змоги контролювати обсяг емісії долара, оскільки правом емісії володіє лише Федеральна Резервна Система (ФРС), фінансова структура, що належить 20 приватним банкам США. З 1971 р. друкування світових грошей перетворилось на їх головний бізнес. Якщо уряду США потрібні гроші, то ФРС їх друкує у вигляді позики під проценти. Надмірне розбухання грошової маси, яка розпливлась по всьому світу, є реальною загрозою не лише для Америки, а і для всього світу.

У цих умовах створювати чи заробляти гроші можна не лише виробництвом необхідних для людей товарів і послуг, а також на фінансових ринках, на операціях купівлі-продажу активів-акцій, валют та іншого. На фінансовому ринку сучасні технології дозволяють добувати прибуток

фактично з «віртуального виробництва», просто оперуючи цифрами, які бігають на екрані монітора. За цих умов оборот світового фінансового ринку багаторазово перевищує новостворений світовою економікою продукт. Йдеться про особливий вид цінних паперів – про так звані деривативи, які, будучи віртуальними грішми, стали одним із найпотужніших факторів системних ризиків усіх світових фінансів. Сьогодні їх випущено стільки, що ніхто у світі не може точно порахувати, скільки таких сурогатів бродить віртуальною планетою, оскільки на створення цієї димової завіси взагалі не встановлено обмежень. «Тінь» реального капіталу – фінансовий капітал в умовах посилення спекуляцій, які здійснюються в гігантських розмірах, перетворюється на фікцію і призводить до утворення нічим не забезпеченої «макробульбашки», що є ілюзією вартості, відірваної від реальної економіки. У поєднанні з нічим не забезпеченим друкарським верстатом, який виконує функції світового банку, цей процес перетворюється на нерегульовану суспільством стихію, що не підлягає контролю й усе руйнує на своєму шляху.

По суті сурогатні гроші стали спусковим гачком світової кризи. У. Баффет ще у 2003 р., тобто задовго до світової кризи, говорив, що деривативи – «це бомба з годинниковим механізмом і для компаній, що їх випускають, і для всієї економічної системи».

У 80-х роках ще два нововведення сприяли зростанню розриву між спекулятивною та реальною економікою. З'явились і стали стрімко помножуватись нові види спекулятивних цінних паперів – так звані похідні – свопи (договори про обмін активів та пасивів на аналогічні активи й пасиви з метою подовження чи зменшення строків погашення або з метою підвищення чи зниження процентної ставки з тим, щоб максимізувати доходи чи мінімізувати збитки) та опціони (договори, за якими покупець одержує право (але не обов'язок) купити або продати актив за заздалегідь зазначеною ціною) різного роду. Первісно з'явившись як інструменти страхування від фінансових ризиків, ці контракти стали улюбленими об'єктами фінансової спекуляції. Загальна вартість таких оборудок до 2008 р. зросла до неймовірної цифри – у середньому в сотні та тисячі трильйонів за день. Лише у США ринок похідних виріс порівняно з 2002 р. у п'ять разів – із 106 до 531 трлн. Ця цифра більш ніж у 35 разів перевищує весь валовий продукт США. Про те, до чого це може призвести, у різні часи попереджали найбільш відомі американські фінансисти: Сорос, Рогатін, Баффет. Рогатін, наприклад, назвав їх «потенційною водородною бомбою», а Баффет – «фінансовою зброєю масового знищення».

Тоді ж з'явились і швидко поширились нові фінансові фірми – хедж-фонди (приватні, не обмежені нормативним регулюванням інвестиційні фонди, недоступні широкому загалу), що на відміну від традиційних фінансових організацій не підлягають жодному державному регулюванню. Саме вони стали центром торгівлі похідними, хоча останнім часом цим займаються також звичайні банки, біржеві та страхові компанії, розраховуючи на високі й швидкі прибутки.

Наприкінці 90-х років у США відбулась ще одна подія – було скасовано прийнятий у 30-х роках минулого століття закон Гласса-Стігала, який забороняв комерційним банкам займатися діяльністю інвестиційних банків, тобто розміщувати цінні папери та торгувати ними. Відповідно інвестиційні банки не могли виконувати функцій комерційних банків, тобто приймати депозити та видавати кредити. Такий розподіл вважався необхідним для обмеження спекуляцій банками і тим самим мав запобігти повторенню великої фінансової кризи 1929-1930 рр. Цього розподілу дотримувались майже 60 років, але врешті-решт фінансові магнати з Уолл-стріт наполягли на його скасуванні в ім'я ринкової свободи. Стабільність принесли в жертву олігархічній ідеології й наживі товстосумів.

Уся ця тривала «еволюція» і підготувала сьогоднішню глобальну фінансову кризу. Почалась вона із приватної спекулятивної бульбашки – кризи житлового будівництва й іпотеки (кредиту, отриманого

під заставу нерухомості) у США. Бульбашка ця роздувалася роками з вини ФРС, яка небезпідставно підтримувала цей бум заради штучного продовження економічного підйому в політичних інтересах адміністрації Буша.

До початку глобалізації замість «буржуа-виробника» постіндустріальне суспільство висунуло на авансцену «буржуа-мінялу». Саме завдяки цим змінам глобалізація призвела до неабиякого відриву грошей від руху товарної маси й утворення грошових бульбашок. Уже до початку 2000 р. річна торгівля валюти становила понад 400 трлн. дол., і це у 80 разів перевищило світову торгівлю товарами.

Обсяг випущених лише одних деривативів у США більш ніж у 10 разів перевищує світовий ВВП. Крім того, існують ще інші види цінних паперів чи грошових сурогатів.

Прибутки інвесторів десяти провідних хедж-фондів світу за всю історію їх існування становили близько 154 млрд. дол. Це становить приблизно третину всіх семи тисяч хедж-фондів світу. Лише у 2009 р. хеджеві фонди заробили 25,3 млрд. дол. Дохідність цих фінансових компаній, що нерідко займаються спекуляціями, перевищує дохідність найбільших виробничих компаній світу.

За чотири роки (1969-1973) руйнування Бреттон-Вудської системи світові резервні активи виросли більше, ніж за всі попередні століття разом узяті. За 20 років (від 1949 до 1969 р.) їх обсяг виріс на 55%, а за наступні 20 років – на 700%. Загалом (з 1969 р.) вони збільшилися майже в 20 разів, на 2000%. Вплив цієї величезної, зайвої, непотрібної кредитної експансії на світову економіку не міг відбутися безслідно й безкарно.

До кінця 2000 р. золото становило лише 2% світових валютних резервів. У підсумку світові резервні валюти з плином часу не тільки втратили золото, а й виявилися представленими валютами, які також уже не забезпечувались золотом. Основою міжнародної валютної системи стали кредитні гроші, абсолютне панування яких не лише довело свої величезні переваги над золотогрошовим обігом, а і створило для людства багато складних проблем. Відмова від золотовалютного стандарту як обмежувача в регулюванні міжнародних торгових і валютних відносин спричинила вибух кредитування, яке дестабілізувало світову економіку.

Економіка США, яку прийнято називати світовим двигуном економічного зростання, почала давати збої під важким тягарем боргу її корпоративного і споживчого секторів. Решта світу стала залежати від експорту товарів у США і отримання за них доларів, які стали світовими борговими зобов'язаннями. За них США купують більшу частину товарів у кредит.

Водночас самі США з їх найбільшим дефіцитом платіжного балансу перетворилися на найбільшого боржника за всю історію людства.

США виявились дестабілізовані власним величезним дефіцитом поточного рахунку. Приплив іноземного капіталу у США, який фінансував їх дефіцит, – це не що інше, як похідна від самого дефіциту. Річ у тому, що партнери США нагромадили величезні резерви доларових активів за рахунок торгового прибутку, не конвертуючи їх у національну валюту (що підвищило б її курс, але зменшило б прибуток і темпи економічного зростання). Купуючи акції, оцінені в доларах, а також корпоративні облігації та боргові папери держорганізацій США, вони тим самим сприяли розбуханню бульбашок на ринку акцій, дуже нераціональному розміщенню корпоративного капіталу й піднесенню на ринках власності у США.

Теперішня помилкова, неправильна і шкідлива грошово-валютна політика не тільки обґрунтовується, а й виправдовується застарілими концепціями й архаїчними підходами, опрацьованими для інших умов і нижчих фаз розвитку суспільства. Зокрема, це стосується беззастережного нав'язування ліберального підходу, що не допускає будь-якого державного втручання в господарські процеси, посилання на ідеї та концепції, сформульовані для інших умов.

Цих архаїчних поглядів дотримуються, у першу чергу, американські фінансисти й

політики, які вимагають невтручання держави у функціонування ринкових механізмів, на яке вони можуть впливати.

А. де Бенуа вважає, що «насправді ми зіштовхнулися з потрійною кризою: кризою капіталістичної системи, кризою ліберальної мондіалізації, кризою американської гегемонії». Щодо нав'язаних Америкою світовому співтовариству форм господарювання Нобелівський лауреат Н. Рубіні ще більш відверто зауважив: «Ми маємо тепер справу не з кризою капіталізму, а з кризою його специфічної англосакської моделі».

Ті самі чинники, що сприяли формуванню світової економіки, тепер вимагають і створення світової валютної системи, яка не належала б жодній країні і не використовувала б її плодів у своїх інтересах. У першу чергу, потрібний Світовий центральний банк. Для його створення МВФ має в наявності необхідну організаційну структуру. Але для успіху своєї місії фонд має розв'язати такі завдання. По-перше, він має взяти під суворий контроль утворення міжнародних резервних активів. По-друге, він має навчитися правильно розподіляти майбутню пропозицію світової ліквідності (тобто уникати як її надлишку, так і нестачі). По-третє, треба міцно прив'язати процес створення міжнародної резервної валюти до реального, об'єктивного процесу обміну й утворення світових боргових зобов'язань на комерційній основі. По-четверте, відмежувати утворення і рух грошей від спекулятивних операцій із цінними паперами, які створюють бульбашки, підривають і руйнують не лише грошову систему, а й економіку. Нарешті, він має навчитися розподіляти кредитні ресурси так, щоб одночасно забезпечити світову економічну стабільність і сприяти вирішенню питань світового розвитку.

Міжнародний центральний банк має стати найефективнішим засобом забезпечення грошової стабільності у світовому масштабі.

Тільки за допомогою вищезгаданих заходів можна буде усунути недоліки теперішньої валютної політики й не давати змоги світовим спекулянтам і американському торговому дефіциту наводнювати світ доларовою ліквідністю. Запропоновані заходи допоможуть виробити чіткі рекомендації щодо відновлення рівноваги у світовій економіці і створення основ для стійкого економічного зростання в майбутньому.

Найбільшу активність у створенні нового фінансового порядку виявляє Президент Франції Н. Саркозі як головний опонент англосаксів. Цьому сприяє те, що з 12 листопада 2010 р. Франція заступила на посаді голови фінансової «двадцятки». Н. Саркозі застерігав: «Уявлення про капіталізм як усемогутню і нічим не регульовану систему було безглуздим». Президент Франції Н. Саркозі на зустрічі країн G 20 у Берліні (лютий 2009 р.) говорив про необхідність «створювати капіталізм з основ», радив переглянути діючу модель економічної системи і поступово перейти до регульованого капіталізму. На Давоському форумі 27 січня 2010 р. Н. Саркозі говорив: «Без втручання держави все розвалилось би. Панує думка, що ринок правий завжди. Це породило світ, де все віддавалось фінансовому капіталу і майже нічого трудящим…породило капіталізм, у якому було нормально грати з чужим капіталізмом, заробляючи гроші без особливих зусиль. Тепер головне питання – добитися такого стану, коли економіка працювала б на людину» [1].

Не можна національні гроші жодної країни перетворювати на світову резервну валюту. Вона має належати всім країнам, усі вони повинні здійснювати контроль за її випуском і всі повинні отримувати вигоди від її функціонування й розплачуватися за вади та недоліки функціонування.

Таким чином, на питання, що має повноцінно замінити золото як світову резерв-
ну валюту, може бути дана лише одна відповідь – свідоме, контрольоване державою суспільне регулювання грошових відносин, запровадження світової валюти й організації міжнародного банку.

Запровадження світової валюти принесе чималий емісійний дохід, який належатиме всім країнам і не

привласнюватиметься лише США, як це тепер відбувається. Емісійний дохід від запровадження євро тепер розподіляється між усіма країнами Євросоюзу. А що тепер отримує Україна від використання 100 млрд. дол.? Одні збитки, даруючи США понад 90 млрд. дол. емісійного доходу у вигляді безпроцентного не обмеженого часом кредиту.

Було б добре, щоб експерти ООН, як і лідери G 20, які опрацьовуватимуть заходи з подолання світової фінансової кризи, урахували ті великі зміни, які відбулися у світовій валютній системі, детально досліджені в працях українських учених, і які повсюдно не враховуються. Цю кредитну грошову систему було всебічно обґрунтовано українськими вченими [2].

Повсюдне запровадження єдиної світової валюти спростить і полегшить комерцію, платежі й розрахунки, кредитування, а також освітній і культурний обмін. Зникнуть величезні витрати на перетворення національної валюти однієї країни на валюту іншої країни.

Так само, як сьогодні в усьому світі, усі країни користуються єдиними мірами довжини, ваги, так невдовзі вони користуватимуться єдиними світовими грішми, роль яких буде зводитись до єдиної міри.

Уже тепер у світі відбуваються процеси, які приведуть до створення найближчим часом глобального суспільства, викликавши тим самим зміну більшості організаційних інститутів у всіх сферах діяльності, й у першу чергу у фінансовій сфері, у грошовій системі, у валютних відносинах.

Сучасні міжнародні тенденції, серед яких – економічне піднесення і зростання політичного впливу таких нових «центрів сили», як країни БРІК (Бразилія, Росія, Індія, Китай), а також поглиблення суперечностей між США і ЄС, дають змогу визначити нинішній етап розвитку міжнародних відносин як формування якісно нової міжнародної системи.

Характерною обставиною цього складного процесу є те, що глобальне лідерство США видається вже не таким незаперечним, а трансформація світового порядку має тенденцію до багатополярності, поліцентричності або ж безполярності.

Література

1. Арабов П. Давос раскололся / П. Арабов // Известия. – 28.01.2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http:www.izvestia.ru/news/357756.

2. Овсянникова О. М. Швайка – автор кредитної теорії грошей / О. Овсянникова // Економічний вісник Донбасу. – 2008. – № 4(14). – С. 206-215.